

Πληθαίνουν τον τελευταίο καιρό οι φωνές που καταγγέλλουν τη βία και καλούν σε μία απεριφραστη καταδίκη της. Είτε πρόκειται για την εξέγερση του Δεκέμβρη είτε για τρομοκρατικές ενέργειες είτε για επιθέσεις απροσδιόριστης προέλευσης, πρώτιστο και ενίοτε αποκλειστικό μέλημα πολλών, διανοουμένων και μη, είναι η καταδίκη της βίας. Καθώς μάλιστα η συχνότητα παρόμοιων εκκλήσεων αυξάνεται ευθέως ανάλογα με τη συχνότητα των βίαιων εκδηλώσεων, θα μπορούσε κανείς να προβλέψει, με σχετική ασφάλεια, ότι η στιγμή της απόλυτης καταδίκης θα συμπέσει με τη στιγμή της άπειρης βίας.

Η δύναμη και η βία

Το γεγονός ότι η συζήτηση για την εξέγερση του Δεκέμβρη ετράπη μαζικά προς την κατεύθυνση της βίας δεν είναι διόλου αυτονόητο, ακόμη και αν παρουσιάζεται ως τέτοιο@ απαιτεί ερμηνεία. Πώς να εξηγήσει κανείς το ότι μεγάλη μερίδα διανοουμένων φάνηκε να σαγηνεύεται από το βίαιο θέαμα που συνόδευσε για μερικές ημέρες την εξέγερση, σε τέτοιο βαθμό ώστε η συζήτηση για τη βία να κατορθώσει να υποκαταστήσει τη συζήτηση γύρω από αυτό που συνέβη, ως εάν αυτό να ήταν απλώς μια εκδήλωση βίας και όχι μια βίαιη εκδήλωση. Στην πρώτη περίπτωση η βία καλύπτει την ολότητα του φαινομένου και εκβάλλει στον εξής, ιδιαίτερα δημοφιλή συλλογισμό: η βία υπήρξε συστατικό στοιχείο της εξέγερσης, και σε αυτήν οφείλεται η δύναμη και η απήχησή της. Αλλά η βία οφείλει να γίνεται κατανοητή ως το ριζικό κακό, ως το αμιγές αντίθετο της φωνής και του λόγου, της δημοκρατίας και της πολιτικής. Εφόσον λοιπόν η βία αποτέλεσε τη δεσπόζουσα του Δεκέμ-

Ο Κώστας Τσάμπουρας είναι γιατρός και φοιτητής στο μεταπτυχιακό πρόγραμμα του Τμήματος Πολιτικής Επιστήμης και Ιστορίας του Παντείου Πανεπιστημίου.

βρη, η εξέγερση ήταν τελικά μια πράξη άφωνη και άλογη, με χαρακτήρα αντιδημοκρατικό και αντιπολιτικό, σε τελευταία ανάλυση. Ο Δεκέμβρης δεν ήταν παρά μία εκδήλωση ληστρικής βίας.

Φαίνεται ότι στα μάτια αρκετών διανοουμένων, η βία εκείνων των ημερών λειτούργησε ως φετίχ, με την πολύ ειδική σημασία που δίνει σε αυτόν τον όρο ο Φρόντ: εν προκειμένω, η στροφή του ενδιαφέροντος προς τη βία επιτελέστηκε ως άμυνα απέναντι στο θεωρητικό ευνουχισμό με τον οποίο απειλείται η σκέψη, κάθε φορά που έρχεται αντιμέτωπη με το απρόβλεπτο του συμβάντος, ως απάρνηση αυτού που συνέβη. Γιατί αν μπορούμε να πούμε κάτι για τα γεγονότα του Δεκέμβρη με βεβαιότητα, είναι ότι δεν θα μπορούσαν να έχουν προοικονομηθεί και δεν χωρούν με ευκολία στα προκατασκευασμένα θεωρητικά σχήματα: καλούν τη σκέψη εκ νέου. Εξ ου και η δυσκολία ονοματοδότησης. Το μόνο στοιχείο που έμοιαζε οικείο, το μόνο που ήταν αναγνωρίσιμο –χάρη σε μια ομοιότητα καθαρά τυπική, αφού το στοιχείο αυτό εντασσόταν σε ένα πλαίσιο καινοφανές –το μόνο για το οποίο είχε κανείς έτοιμες απαντήσεις, ήταν η βία. Ωστόσο, η εσπευσμένη και σχεδόν ενστικτώδης καταδίκη της βίας φαίνεται να αποκλείει τη δυνατότητα σκέψης της, και συνακόλουθα βρίσκεται στον αντίποδα μίας κριτικής της βίας, προετοιμάζοντας κατά τον καλύτερο τρόπο τη διαιώνιση τόσο της καταδίκης όσο και της βίας. Δεν μας διαφεύγει το δευτερογενές όφελος αυτής της στάσης: αρνούμενοι να σκεφτούμε τη βία, είμαστε ελεύθεροι να την λησμονήσουμε, υποκρινόμενοι ότι την έχουμε ήδη σκεφτεί, και να αποφύγουμε το πρόβλημα που απευθύνει στη σκέψη.

Είναι λάθος να ταυτίζεται η δύναμη του Δεκέμβρη με τη βία που τον συνόδευσε, εκτός και αν συγχέουμε τη δύναμη με την απήχηση ενός συμβάντος.

Γιατί θα μπορούσαμε να σκεφτούμε το Δεκέμβρη χωρίς τη βία του, αλλά όχι και τη βία χωρίς το Δεκέμβρη. Δεν ήταν η βία προϋπόθεση της δύναμης της εξέγερσης. Μάλλον το αντίστροφο ισχύει: η βία κατέστη εφικτή –λέμε εφικτή και όχι αναγκαία– χάρη στη δύναμη του Δεκέμβρη, η οποία εκδηλώθηκε ως ικανότητα για κοινές δράσεις. Για τούτο, μία συζήτηση η οποία επιμένει να ανάγει την εξέγερση στη βία που εμπειρείχε, ξαστοχεί το ουσιώδες. Άλλωστε, η γενική και αόριστη καταδίκη της βίας επικοινωνεί υπόγεια τόσο με τον τρομοκρατικό εγκωμιασμό της, όσο και με την απελπισμένη, «ρεαλιστική» ή κυνική αποδοχή της ως χαρακτήρα σύμφυτου με το ανθρώπινο γένος και την ιστορία. Κοινό έδαφος αποτελεί η πεποίθηση ότι είναι εφικτή μία a priori κρίση αναφορικά με τη βία. Ωστόσο πρέπει να παραδεχτούμε ότι η βία εμφανίζεται σε καθορισμένες συνθήκες. Και αν μια απροϋπόθετη καταδίκη της βίας εν γένει είναι θεμελιώδης, τούτο δεν συνεπάγεται ότι η καταδίκη δύναται να είναι και καθολική. Η απόλυτη, καθολική καταδίκη της βίας εν γένει στερείται νοήματος (πρβ. το δικαίωμα της αυτοάμυνας).

Για μία ελάχισσα συμβαντικότητα

Πού έγκειται άραγε η δύναμη του Δεκέμβρη; Πολλοί έσπευσαν να απαντήσουν στο αντίστροφο ερώτημα και με περισσή ευκολία εντόπισαν την αδυναμία του Δεκέμβρη, εκφράζοντας μάλιστα τη λύπη τους για τούτη την ένδεια, στο γεγονός ότι δεν κατόρθωσε να αρθρώσει ένα συνολικότερο αίτημα, αλλά περιορίστηκε σε μία «αναρχικής» εμπνεύσεως πολεμική κατά της αστυνομίας. Αφήνοντας κατά μέρος το ότι ο ρόλος και η λειτουργία της αστυνομίας σε μία δημοκρατική πολιτεία δεν μπορεί να θεωρούνται αυτονόητα (και γνωρίζουμε ότι για τον Μπένγιαμιν λ.χ. έθεταν προβλήματα που ήταν άμεσα συναρτη-

μένα με τη βία), θα πρέπει να σημειώσουμε ότι η εξέγερση (δικαιούμαστε να μιλούμε για εξέγερση άπαξ και συνυπάρχουν τα εξής δύο χαρακτηριστικά: διασάλευση και χειραφετητικό πρόταγμα) διέθετε ήδη ένα καθολικό χειραφετητικό πρόταγμα κατά την αρχή της (με το χρονικό και καταστατικό νόημα του όρου): ξέσπασε με αφορμή τη δολοφονία του νεαρού μαθητή και εμπυχώθηκε από το σθένος που γέννησε στους εξεγερμένους η απλή έννοια του δικαίου.¹ Και είναι αυτή η έννοια του δικαίου που προκάλεσε δημοσίως τον ανιδιοτελή ενθουσιασμό όχι μόνο στους εμπλεκόμενους αλλά και στους ανά τον κόσμο θεατές των γεγονότων, οι οποίοι συμμετείχαν «με ευχές». Μπορούμε μάλιστα να φανταστούμε τον εσωτερικό διχασμό πολλών διαδηλωτών, εκείνες τις μέρες, οι οποίοι ήσαν ταυτόχρονα εμπλεκόμενοι (στις διαδηλώσεις) και θεατές (των επεισοδίων) και που παρά τις ενδεχόμενες ενστάσεις επέμεναν να συμμετέχουν, με ευχές και εμπράκτως. Επιμονή η οποία δεν πήγαζε από τις θέσεις ενός «μηδενιστικού» λόγου, αλλά από την εμπεδωμένη διαπίστωση ότι εκείνη η έννοια του δικαίου δεν εκφράζεται από την αληθινή υφή του συντάγματος και ότι, απεναντίας, για να παραφράσουμε τον Καντ, «μία απατηλή δημοσιότητα εξαπατά το λαό με τη φενάκη ενός κράτους δικαίου που προέρχεται από το δικό του νόμο, ενώ οι αντιπρόσωποί του, δελεασμένοι από τη δωροδοκία, έχουν υποταχθεί μυστικά σε αλλότριες εξουσίες».

Η απλή έννοια του δικαίου υπήρξε η ρίζα του ενθουσιασμού και η πηγή της δύναμης της εξέγερσης. Τις πρώτες, και πλέον εκρηκτικές ημέρες της εξέγερσης,

πολλοί απόρησαν με το γεγονός ότι η τόσο εκτεταμένη βία κατέστη εφικτή. Πράγματι, η αδράνεια των καταστατικών δυνάμεων του κράτους δεν μπορεί να εξηγηθεί από τους υφιστάμενους συσχετισμούς: ένα οργανωμένο κράτος από τη μια, και ένα μαζικό πλην ετερόκλητο και διεσπαρμένο πλήθος από την άλλη. Επρόκειτο για αναποφασιστικότητα, για ατολμία της κυβέρνησης; Θα πρέπει μάλλον να υποστηρίξουμε ότι αυτό συνέβη επειδή το κράτος, στην πράξη, αναγνώρισε στους πολίτες του ένα δικαίωμα απέναντί του, και δη το δικαίωμα μιας επιτρεπόμενης αντίστασης. Η αναγνώριση αυτή δεν απευθυνόταν –και δεν θα μπορούσε να απευθύνεται– στην ίδια τη βία ή σε ένα υποτιθέμενο δικαίωμα στη βία, αφού η βία αυτή καθαυτή «δεν έχει καμία αρχή [...] διότι αφορά το υλικό της βούλησης, το οποίο είναι εμπειρικό και συνεπώς ανίκανο για τη γενικότητα ενός κανόνα». Η αναγνώριση δεν μπορεί παρά να απευθυνόταν σε αυτή τούτη την αρχή της εξέγερσης: την απλή έννοια του δικαίου.² Η εκμαίευση αυτής της αναγνώρισης, που έχει τη μορφή της δράσης (της εξέγερσης) επάνω στη δράση (του κράτους), φανερώνει ανάγλυφα τη δύναμη του Δεκέμβρη.³

Όστε η εξέγερση του Δεκέμβρη λειτουργεί «ως υπόδειξη, ως ιστορικό σημείο» το οποίο αποκαλύπτει «μία καταβολή και μια ικανότητα προς το καλύτερο στην ανθρώπινη φύση». Αυτό ασφαλώς δεν ισοδυναμεί με μια απολογητική της βίας. Αλλά μόνο όταν θα έχουμε στοχασθεί την ουσία αυτού που συνέβη θα είμαστε ικανοί να μιλήσουμε με ευκρίνεια για τη βία που εμπεριείχε. Άλλωστε, αυστηρά μιλώντας, η βία δεν υπάρχει. Τον Δεκέμβρη που μας πέρασε

οι εκδηλώσεις βίας είχαν μια μη αναγώγιμη ετερογένεια η οποία απαιτεί συγκεκριμένες αναλύσεις: πολλαπλότητα υποκειμένων, πολλαπλότητα μεθόδων, πολλαπλότητα στοχεύσεων@ όλα αυτά πρέπει να εξεταστούν στο πλαίσιο που τους αρμόζει. Η βία αφορά τα σώματα. Το συμβάν αφορά το πνεύμα.

ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ

* Σε μια πρώτη εκδοχή το κείμενο δημοσιεύτηκε στις «Αναγνώσεις» της Κυριακάτικης Αυγής, 5/04/2009.

- 1 Βλ. το κείμενο του Καντ με τίτλο «Εκ νέου το ερώτημα: εάν το ανθρώπινο γένος βρίσκεται σε διαρκή πρόοδο προς τη βελτίωση», στο Immanuel Kant, *Η διένεξη των σχολών*, μετάφραση-εισαγωγή-επιμέλεια Θανάσης Γκιούρας, δίγλωσση έκδοση, Σαββάλας, Αθήνα, σ. 230-261, απ' όπου και τα παραθέματα που ακολουθούν. Το κείμενο αυτό μας φαίνεται ουσιώδες για μία προπαρασκευαστική κατανόηση του Δεκέμβρη.
- 2 Δεν μπορούμε να γνωρίσουμε τι θα ήταν ο Δεκέμβρης χωρίς τη βία του. Μπορούμε μόνο να πούμε ότι αυτή υπήρξε, και ότι είχε επιπτώσεις. Αλλά όποια σημασία κι αν τους δώσουμε, δεν επιτρέπεται από το απλό γεγονός της ύπαρξής της να συνάγουμε καμία κανονιστικότητα. Δυστυχώς για το «animal rationale», μια γενική θεωρία περί βίας μοιάζει αδύνατη. Δεν απομένει παρά να είμαστε συγκεκριμένοι.
- 3 Ασφαλώς μπορούμε να φανταστούμε ένα κράτος που θα είχε επιχειρήσει να καταστείλει βίαια την εξέγερση από την πρώτη στιγμή. Θα επρόκειτο τότε για ένα κράτος που θα είχε αρνηθεί την απλή έννοια του δικαίου – και για τον εαυτό του.